

УДК 792.5

Цитування:

Вовкун В. В. Тенденції сучасної режисури в оперному мистецтві України. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 207-211.

Vovkun V. (2020). The trends of modern directing in the opera art of Ukraine. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. prats', 37, 207-211 [in Ukrainian].

Вовкун Василь Володимирович,
кандидат культурології, доцент,
професор кафедри режисури
та акторської майстерності
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтва

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6800-5367>

ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ РЕЖИСУРИ В ОПЕРНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ

Метою дослідження є аналіз тенденцій сучасної режисури в оперному мистецтві України. **Методологія дослідження** будується на міждисциплінарному підході, який дозволяє використовувати здобутки музикознавства та театрознавства. У статті було використано ряд методів: порівняльний, який дозволив порівняти режисерські постановки оперних вистав минулого і сучасного періодів в Україні; історичний допоміг проаналізувати появу на початку ХХІ століття ряд протиріч в розвитку оперного жанру і появи домінанти оперної режисури над диригентським трактуванням музичного твору; метод аналізу дозволив розкрити основні етико-естетичні підходи сучасної режисури до постановок оперних вистав. **Науковою новизною дослідження** є висвітлення основних тенденцій та протиріч в режисурі оперного мистецтва України на початку ХХІ століття. **Висновки:** Таким чином, реформаторство у європейському оперному жанрі належить режисурі. Оперний театр в Україні переживає етап “пробудження” в контексті європейського оперного експериментування, яке виражається в незвично нових підходах режисерів до втілення оперного сценічного дійства. У цьому контексті основними методами виступають актуалізація сюжету, що передбачає перенесення оперного дійства в сучасну епоху, посилення метафоричності, ілюзорності, еkleктизм, кіно, епатаж, перформанс, вихід за рамки твору тощо. Філософією режисера стає крайній суб’єктивізм, метафізичне розуміння свободи творчості та ревізіонізм нарративів класичних творів у формі нових режисерських версій відомих вистав.

Ключові слова: режисура, оперний жанр, музична критика, експерименти, нова опера.

Вовкун Василий Владимирович, кандидат культурологии, доцент, профессор кафедры режиссуры и актерского мастерства Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Тенденции современной режиссуры в оперном искусстве Украины

Целью исследования является анализ тенденций современной режиссуры в оперном искусстве Украины. **Методология исследования** строится на междисциплинарном подходе, который позволяет использовать достижения музыковедения и театроведения. В статье были использованы ряд методов: сравнительный, который позволил сравнить режиссерские постановки оперных спектаклей прошлого и настоящего периодов в Украине; исторический помог проанализировать появление в начале ХХІ века противоречий в развитии оперного жанра и появления доминанты оперной режиссуры над дирижерским трактовкой музыкального произведения; метод анализа позволил раскрыть основные этические-эстетические подходы современной режиссуры к постановкам оперных спектаклей. **Научной новизной исследования** является освещение основных тенденций и противоречий в режиссуре оперного искусства Украины в начале ХХІ века. **Выводы:** Таким образом, реформаторство в европейском оперном жанре принадлежит режиссуре. Оперный театр в Украине переживает этап «пробуждение» в контексте европейского оперного экспериментирования, которое выражается в необычно новых подходах режиссеров к воплощению оперного сценического действия. В этом контексте основными методами выступают актуализация сюжета, предусматривающий перенос оперного действия в современную эпоху, усиление метафоричности, иллюзорности, еkleктизм, кино, эпатаж, перформанс, выход за рамки произведения и тому подобное. Философией режиссера становится крайний субъективизм, метафизическое понимание свободы творчества и ревиизионизм нарративов классических произведений в форме новых режиссерских версий известных спектаклей.

Ключевые слова: режиссура, оперный жанр, музыкальная критика, эксперименты, новая опера.

Vovkun Vasyl, Ph.D. in Cultural studies, professor of the Department of Directing and Actor's Mastering, National Academy of Culture and Arts Management

The trends of modern directing in the opera art of Ukraine

The purpose of the article is to analyze the trends of modern directing in the opera art of Ukraine. **Methodology.** The methodology of the research is based on an interdisciplinary approach, which allows us to use the achievements of musicology and theatre studies. The following methods are used in the research: a comparative method (to compare the director's productions

of opera performances of the past and present periods in Ukraine); a historical one (to analyze the emergence of a number of contradictions in the development of the opera genre and the emergence of the dominant opera directing over the conductor's interpretation of a musical work at the beginning of the XXI century); an analysis (to highlight the basic ethical and aesthetic approaches of modern directing in the productions of opera performances). **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the research is to highlight the main trends and contradictions in the direction of opera in Ukraine at the beginning of the XXI century. **Conclusions.** Thus, the reformism in the European opera genre belongs to the director. The Opera Theatre in Ukraine is experiencing a stage of «awakening» in the context of the European opera experimentation, which is manifested in the new approaches of directors to the embodiment of opera stage performance. In this context, the main methods are the actualization of the plot, which involves the transfer of opera in the modern era, increasing metaphor, illusory, eclecticism, cinema, performance. The director's philosophy is the extreme subjectivism, a metaphysical understanding of creative freedom, and revisionism of the narratives of classical works in the form of new directorial versions of famous performances.

Key words: directing, opera genre, music criticism, experiments, new opera.

Актуальність дослідження: Формування неупередженого погляду на сучасної стан української музичної культури, і зокрема оперного мистецтва є важливою складовою вітчизняного мистецтвознавства. Опера традиційно займає провідне місце в ієрархії музичних та театральних жанрів, є яскравим виразником новаторства в музичному мистецтві, активно реагує на культурні запити суспільства. Значних успіхів оперне мистецтво досягло в останні роки, беззаперечним є його авторитет, як в країні, так і в світі. Різні аспекти становлення, розвитку оперного жанру, питання оперної драматургії, сценографії, режисури, ретроспективний аналіз реформаторських можливостей музичного мистецтва завжди привертали увагу наукового середовища. Проте, в запропонованому контексті, проблема оперного мистецтва в Україні розглядається вперше.

Аналіз публікацій. Оперне мистецтво та режисура виступають предметом досліджень зарубіжних (Б. Покровський [5], Л. Распоні [11]) та українських (О. Кізлова [3], П. Походзей [6], О. Старикова [8], Н. Хілобок [9],) мистецтвознавців, музикознавців, та театрознавців. Сучасний стан розвитку оперного мистецтва в Україні аналізували у свої наукових працях О. Вергеліс [1], О. Вігер [2], М. Черкашина-Губаренко [10] та інші. Не зважаючи на велику кількість наукових публікацій, ці дослідження в основному стосуються лише окремих постановок, а також ґрунтуються на теоретичних знаннях, що й обумовлює актуальність дослідження у якому з праксеологічної точки зору прослідковуються основні тенденції режисури в оперному мистецтві.

Метою дослідження є аналіз тенденцій сучасної режисури в оперному мистецтві України.

Виклад основної частини. Опера, що виникла в XVI столітті й сьогодні залишається актуальною і невід'ємною частиною сучасного мистецького ландшафту. В перекладі з латини

термін означає, «дія», «твір мистецтва». З огляду на динамічність часу, зміну поглядів, смаків, уподобань і вимог соціокультурного середовища, оперне мистецтво вийшло за межі традиційного музично-театрального вико-навства, зазнало певних трансформацій й осучаснення. Саме поняття опера стало ширшим, з'явилися нові жанри опери, як камерна, сатирична, рок-опера, моноопера, фольк-опера тощо.

Участь і проведення творчих конкурсів, фестивалів, насамперед міжнародного рівня є необхідною складовою розвитку театральної оперної культури. Так, 2018 р. за підтримки Українського культурного центру відбувся XVII Міжнародний фестиваль оперного мистецтва ім. Соломії Крушельницької, який презентував світову та українську оперну класику за участі відомих диригентів і виконавців з усього світ. На фестивалі взяли участь Національний академічний театр опери та балету України ім. Т.Г. Шевченка (опера Джузеппе Верді «Дон Карлос»), Одеський національний академічний театр опери та балету (опера Джузеппе Верді «Набукко»), Львівський національний академічний театр опери та балету ім. Соломії Крушельницької (опера Джакомо Пучіні «Мадам Баттерфляй»), Вроцлавська опера (Польща, оперна постановка «Краків'яни і Гуралі» Яна Стефані на лібрето Войцеха Богуславського).

У рамках фестивалю була представлена сучасна камерна опера: «Соломеа», містична драма за поетичним сценарієм Наталі Давидовської, моноопери «Відблиски втомленого поп-стару» (4 новели) Юлія Гомельського на вірші Карло Марії Кінскі, «Гомін води» Ріка Нарімото (Японія) на вірші Меццо Басьо, «Морська примара» Цвета Дімітрова (Болгарія-Австрія) на вірші Генріха Гайне, «Цим вечором Борис Годунов» Кармелла Ципколенко, лібрето Крістіни Торквіст, «Служниця-пані» Дж. Баттіста Перколезі та музичний проект «Київської камерати» під орудою Варлерія Матюхіна.

Проведення культурологічних платформ, дискусій дало можливість кристалізувати проблеми оперної культури, і засвідчило прагнення до оновлення й осучаснення українського музичного мистецтва.

Дієвим кроком на шляху оновлення української опери є реалізація творчої програми «Український прорив». На нашу думку, провідними завданнями цього проекту є: піднесення українського оперного мистецтва до європейського рівня із застосуванням новаторських форм і стилів; вивід театру із стану музею і надання йому живих рефлексій; зробити акцент на нових постановках українських композиторів; збільшити музичний діапазон світової класики; активувати копродукцію з європейськими музичними театрами; осучаснити режисерські постановки; здійснювати пошук і запроваджувати експерименти, що дасть можливість актуалізувати оперне мистецтво [4].

Сталою в історії розвитку опери є питання зв'язку слова і музики. Їх співвідношення визначає основу усіх оперних реформ, сутність еволюції жанру, трактування музичних творів відомими митцями.

Ретроспективний аналіз дає підстави стверджувати, що, визначальними і безроздільними господарями вистави спочатку були співаки, потім обличчя театру визначали диригенти. На початку минулого століття на перші позиції вийшли сценографи, а зараз настав час розвитку оперної режисури.

Українська дослідниця, доктор мистецтвознавства М. Черкашина-Губаренко у своїй статті «Який лідер потрібний оперному театру?» підкреслює особливості розвитку оперного мистецтва залежно від того, хто виступає центральною фігурою театру і визначає художній напрям еволюції творчості. Як наслідок, М. Черкашина-Губаренко проголошує, що театр може стати режисерським, диригентським або навіть сценографічним. На її думку, наявність у театрі, художньої програми та стратегії розвитку вирізняє справжнє мистецтво від звичайного комерційного підприємства, що надає розважальні послуги. позбавленим власної мистецької програми. Реалізація такої програми, за твердженням дослідниці, постійно супроводжується виходом за рамки традицій та резонансом в пресі і серед глядачів. У таких умов, провідну роль відіграє постать художнього керівника театру, що має об'єднувати в собі естетичний смак, талант, професіоналізм та шляхетність [10, 9].

Важливою постаттю на оперній сцені сьогодні є постать режисера, а реформований театр це, насамперед, режисерський оперний театр, в якому на перше місце виходить постановка, режисерське бачення тієї чи іншої класичної опери. Як стверджував Б. Покровський, саме життя поступово визначило, щоб театр успішно втілював ідею й образи партитури, необхідна професія митця-організатора, який здатен усвідомити і здійснити на сцені синтез усіх мистецтв, залучених до творення окремої вистави (драма, оркестрове, вокальне, акторське, пластичне, образотворче мистецтво) [5, 32]

Вірним видається припущення П. І. Походзея що залежно від того, наскільки оригінальною буде постановка оперного твору, злагодженою і копіткою буде праця всього творчого колектив, чи стане режисерський задум відповідати потребам сучасних поціновувачів опери, залежить успіх вистави і тривалість її репертуарного життя. Вимогливий глядач бажає не лише почути досконале виконання оперних партій, а й спостерігати за акторською грою, декоративним оформленням сцени. Все це залежить від правильності прочитання режисером партитури і вибудові музичної драматургії опери, які сценічні засоби для втілення задумів застосує тощо [6, 195].

Оперний театр в Україні перебуває на етапі активного реформування в контексті європейського оперного експериментування, яке виражається в нових підходах режисерів до втілення оперного сценічного дійства. Це новаторство проявляється у відході від традиційних форм та пошуку сучасного бачення і трактування музичного матеріалу. Такий підхід не завжди позитивно сприймається прихильниками традиційного класичного оперного жанру. На думку музичного критика О. Кізлової, спроби зберегти традиції є іраціональними. Змінюється час і змінюються погляди, смаки й уподобання глядачів, сумнівним виглядає навіть доцільність витратити величезні кошти на парики, бороди і чоботи для сотні бояр і стрільців [3].

Епатажні інтерпретації оперної класики та видовищні постановки сучасних творів займають почесне місце у вітчизняній оперній практиці. Останнім часом на оперній сцені країни з'являються вистави, що привертають увагу глядача саме через новаторські рішення. Так, подіями в культурному житті України стали такі постановки, як «Лоенгрін» Р. Вагнера, «Дон Жуан» В. А. Моцарта у Львівській національній

опері, несприйняття на рівні концепції Вагнерівського «Лоенгріна» в Одеській національній опері, або ж гучна і суперечлива постановка в цьому ж театрі Вердієвської «Травіати» чи втілення на воді «Лебединого озера» П. Чайковського в Харківській національній опері. Новий авангардний напрямок в оперному мистецтві представляє експериментальний музичний театр «Nova Opera»: опера-реквієм «YOV», оперо-цирк «Вавілон» тощо.

Аншлаги на виставах, позитивні рецензії музикознавців, схвальні відгуки преси підтверджує, що інтерес до сучасного оперного мистецтва глобально зростає. Так, український театральний критик, мистецтвознавець, О. Вергеліс у статті щодо опери «Лоенгрін» Львівського оперного театру зазначав, що з перших хвилин вистав у ній прослідковувався «європейський формат». Ця вистава спроба проектування іншої візії опери Ріхарда Вагнера, що виходить за межі класичної інтерпретації. На думку критика, це «спроба творення іншого, паралельного контрастного контраверсійного, антонімічного світу на уламках вагнерівського храму» [1].

Режисерське музичне мистецтво має вагомий арсенал нових засобів, постановчих прийомів, йде шляхом пошуку нових можливостей. На сьогодні найбільш апробовані, це: зміщення акцентів в оперній виставі, відмова від ілюстрованості, зміна часу дії, осучаснення твору художньо-сценографічними рійомами, акцент на зовнішню дію, посилення акторської гри вокалістів, концептуальність вистави та введення її у сучасний соціокультурний контекст тощо [9, 193].

На думку головного режисера Національного академічного театру опери та балету України імені Т. Г. Шевченка А. Солов'яненка, сучасний театр, попри класичне прочитання твору має ставити видовищні вистави. В розумінні режисера «живий» театр – це театр емоцій, пристрастей й переживання, яскравої драматичної дії в поєднанні з точним виконанням складних вокальних партій [2].

Важливо констатувати, що нова генерація українських режисерів орієнтовано на пошук нових форм життя оперного мистецтва, що веде до трансформації оперного жанру і появи нових жанрових феноменів – вистави-інсталяції, вистави-акції, опери-кіно, які ніби балансують на межі між мистецтвом і масовою культурою або піаром.

В цьому контексті постають питання: чи справді опера, як жанр мистецтва йде в небуття і замість неї виникає принципово нова жанрова природа. На нашу думку пробудження активного творчого експерименту щодо режисерсько-постановочних рішень є закономірною та актуальною тенденцією розвитку опери, як жанру. Поява невдалих або (чи і тому) неприйнятних глядачами вистав не означає руйнування і зникнення загалом оперного жанру. Опера початку ХХІст. відповідно до вимог часу, не може залишатися в межах традиційного музично-театрального виконавства, вона змушена відгукуватися на нові запити сучасної аудиторії.

Звертаючись до ідеї концептуальності вистави, варто нагадати слова видатної італійської оперної діви Р. Тебальді, що «сучасний оперний спектакль - це синтетичний за своєю природою театральний акт, в якому всі його елементи: музичне втілення в інтерпретації диригента, сценографічне оформлення вистави, режисерські рішення спектаклю, виконання своїх партій і ролей співаками - все це підпорядковано єдиному художньому задуму» [11]. Український музикознавець А. Ставиченко у своїй статті «Драма з відкритим фіналом. Про майбутнє української опери» наголошує, що правильне розуміння ролі оперної режисури та її концепції сприятиме розвитку театрального мистецтва та його наближення до європейського формату [7].

Науковою новизною дослідження є висвітлення основних тенденцій та протиріч в режисурі оперного мистецтва України на початку ХХІ століття.

Висновки. Таким чином, сучасний український мистецький простір характеризується європейськими режисерськими підходами, серед яких є повний розрив з авторським задумом і класично-постановочними традиціями. У цьому контексті основними методами виступають актуалізація сюжету, що передбачає перенесення оперного дійства в сучасну епоху, посилення метафоричності, ілюзорності, еkleктизм, кіно, епатаж, перформанс, вихід за рамки твору тощо. Філософією режисера стає крайній суб'єктивізм, метафізичне розуміння свободи творчості та ревізіонізм наративів класичних творів у формі нових режисерських версій відомих вистав.

Література

1.Вергеліс О. «Лоенгрін» у твоїй голові». Львів, 2019. URL: <https://opera.lviv.ua/loengrin-u-tvoiyj-golovi-oleg-vergelis/>

2.Вітер О. На сцені Національної опери страждав Дон Карлос і лютувала інквізиція / Голос України. 2012. 12 квітня.

3.Кізлова О. Традиції або інертність: чого не вистачає українській опері. 2019. 5 лютого URL: <https://mind.ua/openmind/20193374-tradiciji-chi-inertnist-chogo-brakue-ukrayinskij-operi>

4.Коли в театр ходити модно. Львів, 2019. URL: <https://opera.lviv.ua/koly-v-teatr-hodyty-modno-proryv-lvivskoyi-opery-2019/>

5.Покровський Б. Введение в оперную режиссуру : учеб. пособие по курсу «Режиссура музыкального театра» для студ. театр. вузов. Москва: ГИТИС, 1985. С. 32.

6.Походзей П.І. Синтез диригентсько-режесерської інтерпретації у втіленні оперного спектаклю // Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. Київ: Міленіум, 2017. Вип. I (8). С. 193 – 199.

7.Ставиченко Анна. – «Драма з відкритим фіналом. Анна Ставиченко про майбутнє української опери». / «Український тиждень». 9 червня 2017 р. URL: <https://www.pressreader.com/ukraine/ukrainskiy-tyzhden/20170609/282119226516292>

8.Старикова О. П. Створення вокально-сценічного образу в оперному жанрі (на прикладі партії Віолетти з опери Дж. Верді «Травіата»). Аспекти історичного музикознавства, 2018. Вип. XII. С. 143 – 157.

9.Хілобок Н. А. До проблеми сценічного втілення опери у сучасному режисерському оперному театрі // Мистецтвознавчі записки: [зб.наук. праць]. Київ: Міленіум, 2014. Вип. 25. С. 191 – 198.

10.Черкашина – Губаренко М. Який лідер потрібний оперному театру? // Культура. Випуск № 22. 10-17 липня 2005 р. С. 9.

11. Rasponi L. The Last Prima Donnas. London: Victor Gollancz Ltd, 1982. URL: <http://www.renata-tebaldi.com/rasponi.htm>

References

1. Vergelis, O. (2019). "Lohengrin" in your head. Lviv. Retrieved from <https://opera.lviv.ua/loengrin-u-tvoiyj-golovi-oleg-vergelis/> [in Ukrainian]

2. Viter, O. (2012). On the stage of the National Opera, Don Carlos suffered and the Inquisition raged. Golos Ukrainy, April 12 [in Ukrainian].

3. Kizlova, O. (2019, February 5). Traditions or Inertia: what Ukrainian opera lacks. Retrieved from <https://mind.ua/openmind/20193374-tradiciji-chi-inertnist-chogo-brakue-ukrayinskij-operi> [in Ukrainian].

4. While it is fashionable to go to the theatre. (2019). Lviv. Retrieved from <https://opera.lviv.ua/koly-v-teatr-hodyty-modno-proryv-lvivskoyi-opery-2019/> [in Ukrainian].

5. Pokrovskiy, B. (1985). Introduction to opera directing: textbook. manual for the course "Directing Musical Theatre" for students. Moscow: GITIS [in Russian].

6. Pokhodzei, P. I. (2017). Synthesis of conductor's and director's interpretation in the embodiment of the opera performance. Mizhnarodnyi visnyk: kulturologia, philologia, muzykoznavstvo, I (8). 193 – 199 [in Ukrainian].

7. Stavychenko, A. (2017, June 9). "Drama with an open ending. Anna Stavychenko on the future of Ukrainian opera." Ukrainskyi Tyzhden Retrieved from <https://www.pressreader.com/ukraine/ukrainskiy-tyzhden/20170609/282119226516292>

8. Starykova, O. P. (2018). Creation of a vocal-scenic image in the opera genre (on the example of Violetta's part from Verdi's opera "La Traviata"). Aspekty istorychnogo muzykoznavstva, XII, 143 – 157 [in Ukrainian].

9. Hilobok, N. A. (2014). To the problem of stage embodiment of opera in modern director's opera theater. Mystectvoznavchi zapysky, 25, 191 – 198 [in Ukrainian].

10. Cherkashyna – Gubarenko, M. (2005). What kind of leader does the opera theatre need? Kultura, 22, July 10-17, 9 [in Ukrainian].

11. Rasponi, L. (1982). The Last Prima Donnas. London: Victor Gollancz Ltd, Retrieved from <http://www.renata-tebaldi.com/rasponi.htm> [in English].

Стаття надійшла до редакції 21.02.2020

Прийнято до друку 22.03.2020